

DOROTA PRASZAŁOWICZ

Uniwersytet Jagielloński

Salo Wittmayer Baron i jego intelektualna droga: Tarnów – Wiedeń – Nowy Jork

WPROWADZENIE

Salomon Wittmayer Baron (1895-1989), wybitny historyk, szef katedry judaistyki na Columbia University w Nowym Jorku, nie jest znany ani w środowisku polskich historyków, ani w kręgach polskich badaczy migracji. Jego dorobek ceniony jest przez wszystkich zainteresowanych dziejami Żydów, przede wszystkim przez żydowską diasporę oraz przez akademickie i opiniotwórcze środowiska w Izraelu; natomiast ani diaspora polska, ani Polacy w kraju o nim nie słyszeli. A przecież warto zainteresować się biografią i spuścizną wybitnego uczonego, który przeszedł drogę z rodzinnego Tarnowa, przez Wiedeń, do Nowego Jorku. Katedra, którą objął na jednej z najbardziej renomowanych amerykańskich uczelni, była pierwszą katedrą historii Żydów w Stanach Zjednoczonych i pierwszą ustanowioną na świeckiej uczelni w całym kręgu zachodniej kultury¹. W czasie, gdy ją powołano (1930), tylko Harvard University miał katedrę judaistyki². To zupełnie wystarczyłoby, by zainteresować się postacią Salo Barona. Równie ważnym powodem jest to, iż odszedł on w swych pracach od tradycyjnej narracji i zaproponował nowe podejście w studiach nad dziejami żydowskiej wspólnoty.

¹ M. Stanisławski, *Salo Wittmayer Baron Demystifying Jewish History*, [w:] *Living Legacies at Columbia*, eds. W. T. De Bary [et al.], New York 2006, [online] <http://www.columbia.edu/cu/alumni/Magazine/Winter2005/1lbaron.html>, 13 VI 2016.

² Littauer Chair – zasiadał tam filozof Harry Austryn Wolfson.

Poniżej przedstawione zostały w znacznym skrócie: 1. najważniejsze fakty z życia uczonego, 2. podstawowe informacje dotyczące jego dorobku naukowego oraz 3. relacja z konferencji na jego temat. Inspiracją do napisania tej notatki stała się owa konferencja poświęcona uczonemu w studwudziestolecie jego urodzin. Miała ona miejsce w Krakowie oraz w Tarnowie w maju 2015 roku. Program obrad został zamieszczony na końcu notatki (przed bibliografią). Jako uzupełnienie podano wybór prac Salo Barona.

Intencją niniejszego tekstu, z konieczności skrótowego, jest zachęcenie badaczy polskich do podjęcia szczegółowych studiów dotyczących Salomona Barona³, a także szerzej – losów tarnowskich Żydów, którzy wyemigrowali z kraju przed II wojną światową. Celem takich badań będzie rozszerzanie naszej wiedzy o pluralizmie kulturowym na ziemiach polskich w XIX i XX wieku oraz o dziejach wychodźców z ziem polskich, którzy należeli do mniejszości. Prowadzone w sposób rzetelny badania nie mogą pomijać wątków drażliwych, zatem nie chodzi tu ani o kreślenie na siłę sielskiej wizji koegzystencji różnych zbiorowości etnicznych (w tym przypadku żydowskiej i polskiej), ani o przywłaszczanie sobie przez polską wspólnotę dorobku Salomona Barona. W dorobku tym wpływy myśli polskiej są bowiem niewidoczne.

BIOGRAFIA

Salomon Wittmayer Baron urodził się w Tarnowie w 1895 roku. W tym czasie Żydzi stanowili około 40% ludności Tarnowa i byli silną społecznością, rozwarstwowaną wewnątrz, z własną wysoko wykształconą i zamożną elitą⁴. Od 1867 roku Żydzi zasiadali w Radzie Miejskiej, sprawowali urzędy, m.in. urząd wiceburmistrza. Do lokalnej elity należała kupiecka rodzina Baronów, posiadająca dużą kamienicę w Rynku, u wylotu ulicy Żydowskiej. Rodzina utożsamiała się z judaizmem ortodoksyjnym, lecz wbrew ortodoksyjnej tradycji była nowoczesna i nieduża. Salo Baron miał dwie siostry.

Historycy zwracają uwagę, iż żydowskie skupisko w Tarnowie rozwijało się od XV wieku i w XIX wieku było na czwartym miejscu w Galicji pod względem liczebności. Na trzech pierwszych miejscach znajdowały się Lwów, Kraków oraz Stanisławów, jednak gdy idzie o proporcję ludności żydowskiej, Tarnów górował

³ W archiwum Stanford University znajduje się niepublikowana autobiografia Salo Barona.

⁴ W 1939 roku Żydzi stanowili 45% wśród 56 tys. mieszkańców Tarnowa. A. Bartosz, *Tarnowskie judaica*, Warszawa 1992, s. 18. Informacje na temat dziejów tarnowskich Żydów dostępne są na licznych stronach internetowych. Spis profesjonalnie przygotowanych stron podano w bibliografii (na końcu tekstu).

nad tymi ośrodkami. Zatem elita żydowska stanowiła jednocześnie elitę Tarnowa⁵. Znaczna jej część była zasymilowana i poruszała się swobodnie zarówno w kręgu kultury polskiej, jak również w kręgu kultury niemieckiej. Metropolią, która promieniowała najjaśniej, był bowiem dla tarnowskich Żydów Wiedeń. W istocie ich związki z tym miastem zasługują na rzetelne, obszerne opracowanie⁶. Salo Baron był jednym z wielu tarnowskich Żydów, którzy szukali szczęścia w Wiedniu.

W Tarnowie funkcjonowały synagogi oraz mniejsze domy modlitwy (sztible), gromadzące zarówno Żydów ortodoksyjnych, jak i związanych z judaizmem reformowanym; był cmentarz żydowski obejmujący ponad 3 hektary; szpital żydowski (od 1842) oraz żydowskie Towarzystwo Kredytowe (od 1888); działało też gimnazjum hebrajskie, w którym uczył się nasz bohater. Tak liczna i dobrze zorganizowana społeczność powinna cieszyć się w mieście dużą stabilizacją i mieć zapewnione poczucie bezpieczeństwa. Stosunki etniczne przybierały jednak brutalne oblicze; w mieście dochodziło do rozruchów antysemitycznych. Było ich zbyt dużo, jak na to, by uznać je za przypadkowe i niegroźne ekscesy. Rozruchy polegające na niszczeniu oraz plądrowaniu własności Żydów, a także używaniu wobec nich fizycznej przemocy odnotowano w Tarnowie w latach: 1871, 1873, 1874, 1880, 1884, 1888, 1889, 1900, 1901, 1916 i 1918. Być może była to jedna z przyczyn rozwoju ruchu syjonistycznego, którego Tarnów stał się ważnym ośrodkiem w skali ponadregionalnej. Obu tych zjawisk, silnego antysyjonizmu oraz rozwoju ruchu syjonistycznego, musiał być świadom dorastający w mieście Salo Baron.

Chęci zdobycia wykształcenia na renomowanej uczelni, która była zapewne głównym motorem jego wyjazdu do Wiednia, towarzyszyć mogły inne pobudki. Jedną z nich mógł być antysemityzm, którego Baron musiał doświadczyć w rodzinnym mieście. Jak wiadomo, syjonizm miał być receptą na antysemityzm, przede wszystkim na odrzucenie asymilujących się Żydów przez otoczenie, w którym zamieszkiwali. Nie jest jasne, na którym etapie życia Salo Baron włączył się w ruch syjonistyczny, wiadomo natomiast, że jako amerykański uczony demonstrował swe syjonistyczne poglądy.

Po latach Baron określał Tarnów jako miasto galicyjskie o cechach średnio-wiecznego getta⁷. Należy odnotować, iż zdaniem uczonych analizujących jego prace

⁵ Jednym z następców Salo Barona na Columbia University był Zvi Ankori urodzony jako Hesiek Wróbel w Tarnowie w 1920 roku. Z. Ankori, *Chestnuts of Yesteryear. A Jewish Odyssey*, Jerusalem–New York 2003, s. 2, 204.

⁶ O wyjazdach do Wiednia pisze w swych wspomnieniach Zvi Ankori. Dotyczy to wizyt jego matki w tym mieście oraz pobytu całej rodziny w Wiedniu przez wszystkie lata I wojny światowej. *Ibidem*.

⁷ W tekście cytowane są m.in. referaty z konferencji. Cytaty pochodzą z wersji referatów wygłoszonych i nie zostały autoryzowane. Pełne tytuły referatów podano w programie konferencji,

dystansował się on od Polski⁸. Sympatii do odrodzonej Polski nie mógł wzbudzić w nim fakt, iż w okresie międzywojennym, mieszkając i pracując w Wiedniu, miał kłopoty z uzyskaniem paszportu austriackiego, który przed 1918 rokiem należałby mu się automatycznie⁹.

Po ukończeniu gimnazjum hebrajskiego w Tarnowie Baron podjął studia na Uniwersytecie w Krakowie. Warto odnotować, iż szedł w ślady swej siostry, która zapisała się na uczelnię rok wcześniej. Przez rok studiowali razem, byli zapisani na te same kursy¹⁰. Fakt studiowania na wyższej uczelni nie tylko syna, ale i córki świadczy o bardzo nowoczesnym podejściu do życia rodziny Baronów. W 1914 roku, po roku studiów, Salomon Baron przeniósł się do Wiednia, gdzie po kilku latach obronił na tamtejszym uniwersytecie doktorat z filozofii (1917), a później z politologii (1922) oraz prawa (1923). Te sukcesy nie utorowały mu drogi do etatu na wiedeńskiej uczelni. Antysemityzm, którego musiał doświadczyć w Tarnowie oraz być może także w Krakowie, dopadł go, jak widać, także w Wiedniu. Być może w zdobyciu pracy wykładowcy pomocne okazało się to, że w międzyczasie (1920) został także wyświęcony na rabina w nowoczesnej wiedeńskiej szkole rabinackiej Israelitisch-Theologischen Lehranstalt¹¹. Przez siedem lat wykładał historię Żydów w wiedeńskim żydowskim seminarium nauczycielskim – Judisches Pedagogium¹².

Wedle biografów Salomon Baron znał w młodości języki niemiecki, polski oraz jidysz i hebrajski¹³, nieobcy był mu też francuski¹⁴. Podczas studiów w Krakowie uczęszczał na kurs języka angielskiego¹⁵. To ostatnie okazało się użyteczne, gdy w roku 1925 zaproponowano mu posadę wykładowcy w nowojorskim Jewish Institute for Religion. Była to nowoczesna uczelnia rabinacka (powstała w 1901 roku), której założyciel Stephen S. Wise miał ambicję przewyciężenia podziałów religijnych w amerykańskim judaizmie. Obok dydaktyki istotnym zadaniem pracowników Instytutu było prowadzenie badań naukowych¹⁶.

na końcu tego tekstu (przed bibliografią). D. Engel, *Baron and Poland. The Limits of Influence*, (referat).

⁸ A. Polonsky, *Salo Baron's Legacy and Polish-Jewish History Today*, (referat).

⁹ D. Engel, *op. cit.*

¹⁰ E. Gawron, *Salo Baron at the Jagiellonian University*, (referat).

¹¹ M. Stanisławski, *op. cit.*; Z. Baker, *The Landscape of Jewish Studies in the 1930s and 1940s. Gleanings from Salo W. Baron's Correspondence*, (referat).

¹² Z. Baker, *op. cit.*

¹³ M. Stanisławski, *op. cit.*

¹⁴ E. Gawron, *op. cit.*

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ M. Stanisławski, *op. cit.*

Praca w Nowym Jorku (od 1926/1927) pozwoliła Baronowi zaistnieć na amerykańskim rynku naukowym, w czasie gdy na Columbia University otwierano katedrę judaistyki. Stało się to w roku 1930 dzięki dotacji Lindy Miller, która fundując katedrę, postanowiła uczcić pamięć swego zmarłego męża. Nową katedrę nazwano Nathan J. Miller Chair in Jewish History i ulokowano ją w obrębie Wydziału Historii. Piszący notatkę na temat Barona Michael Stanislawski, współczesny nam jego następca w Katedrze, zaznacza, iż fundatorka miała innego faworyta na to stanowisko. Konkurent pochodził z elitarnej żydowskiej rodziny nowojorskiej i był nie tylko absolwentem Columbia College, ale też wieloletnim wykładowcą języków semickich na Columbia University. Byli też inni kandydaci, wykształceni w Niemczech i cieszący się uznaniem w tamtejszym środowisku naukowym¹⁷. O wyborze Salomona Barona, nieznanego i młodego przybysza z Europy Wschodniej, zdecydować miał rektor uczelni – Nicholas Murray Butler¹⁸. Tak więc w 1930 roku Salomon Wittmayer Baron objął Katedrę Judaistyki, co sprawiło, iż jego prace naukowe zyskały duże grono czytelników. Szybko zresztą dowiódł, iż rektor Butler dokonał dobrego wyboru. Zgodnie z wymogami Jewish Institute for Religion publikował już wcześniej wyniki swych badań i to prawdopodobnie te publikacje zwróciły na niego uwagę władz Columbia University. Do dorobku uczonego wrócimy w dalszej części tekstu.

W 1934 roku Salomon Baron poślubił Jeannette Meisel, amerykańską Żydówkę, studentkę ekonomii na Columbia University. W późniejszych latach wielokrotnie mówił o żonie jako o swej jedynej asystentce. Dodać należy, iż była ona także redaktorką jego tekstów naukowych, zajmowała się ich spisywaniem (część prac uczony dyktował), przepisywaniem, edycją językową oraz korektą. Zgodnie z duchem czasów praca ta nie wiązała się ani z formalnym zatrudnieniem, ani z żadnym wynagrodzeniem¹⁹. Małżeństwo miało dwie córki i dzieliło czas między Manhattanem a obrzeżami metropolii, gdzie w domu ulokowanym na prowincji (Connecticut) spędzało czas wolny od obowiązków służbowych. Dom na prowincji dawał uczonemu znakomite warunki do pracy naukowej.

Oprócz działalności dydaktycznej, badawczej oraz innych obowiązków akademickich Salomon Baron czynnie uczestniczył w życiu nowojorskiego skupiska żydowskiego. Pisywał dla periodyków żydowskich, także nienaukowych, wypowiadał się w sprawach ważnych dla swej społeczności, wygłaszał popularne odczyty,

¹⁷ Jewish Telegraphic Agency, *Columbia University Seeks Professor to Occupy Jewish Chair*, 22 VIII 1929, [online] <http://www.jta.org/1929/08/22/archive/columbia-university-seeks-professor-to-occupy-jewish-chair>, 14 V 2016.

¹⁸ M. Stanislawski, *op. cit.*

¹⁹ S. Tancer, Daughter of Salo W. Baron, *The Baron Family. A Personal Perspective*, (referat).

inicjował działania wspólnotowe, brał udział w życiu kulturalnym. Zgodnie z tradycją żydowską czynnie angażował się w działania dobroczynne²⁰. Podczas II wojny światowej pomagał w sprowadzaniu do USA żydowskich intelektualistów (głównie z Wiednia), przezwyciężał przeszkody biurokratyczne, orędownał u władz USA za uchodźcami, szukał dla nich zatrudnienia. Przyjaźnił się z Hannah Arendt. Po wojnie współorganizował i kierował pracami Commission for Jewish Cultural Reconstruction. Deklarował się jako syjonista i publicznie wyrażał poparcie dla państwa Izrael. W roku 1961 zeznawał jako ekspert podczas procesu Adolfa Eichmanna w Izraelu. Wygłosił wówczas wykład w języku hebrajskim na temat historycznego kontekstu, w jakim doszło do Zagłady Żydów. Zapytany podczas procesu o przyczyny Holokaustu stwierdził, że wynikały one z uczucia niechęci (ze strony oprawców) do „innego” (*dislike of an unlike*)²¹.

W roku 1950 Salomon Baron powołał do życia na swej uczelni Center for Israel and Jewish Studies at Columbia, a w latach późniejszych University Seminar in Israel and Jewish Studies. Jednym i drugim kierował przez wiele lat. Na emeryturę przeszedł w 1963 roku, nadal jednak pracował naukowo aż do śmierci w 1989 roku²².

Wszystko wskazuje na to, że jako imigrant Baron znakomicie przystosował się do życia w Stanach Zjednoczonych. Przyjazd do tego kraju doszedł do skutku w wyniku dokonania świadomego wyboru; równocześnie z propozycją Wise’a nadeszło bowiem zaproszenie dla Barona do objęcia etatu we Florencji, w starej i renowowanej szkole judaistycznej²³. Fakt, że dwie znane (i odległe) uczelnie chciały go zatrudnić, oznacza, że dość szybko zaczął być doceniany w skali ponadregionalnej.

W Ameryce czuł się u siebie, czego dowody pozostawił w swych pismach. W tekście *From Colonial Mansion to Skyscraper* znajdują się sformułowania typu „[...] we have achieved in America [...]”²⁴. Afroamerykanów określał jako „Our Negro Compatriots”²⁵. Używanie określeń typu *my* (Amerykanie), *nasi rodacy* (tu w Ameryce) świadczy o tym, że utożsamiał się z krajem osiedlenia. Musiał doceniać fakt, że w Stanach Zjednoczonych Ameryki antysemityzm był znacznie słabszy niż w ówczesnej Europie i nigdy nie miał sankcji urzędowej²⁶. Rozumiał, że kraj ten pozwala na wykształcenie podwójnej tożsamości i podwójnej lojalności. Amerykanizacja nie musiała wcale oznaczać odrzucenia własnego bagażu kulturowego;

²⁰ B. Wenger, *Salomon Baron and the Vitality of American Jewry*, (referat).

²¹ Cytat wielokrotnie powtarzany podczas konferencji. A. Polonsky, *op. cit.*

²² Z. Baker, *op. cit.*

²³ H. Diner, *Salomon Baron. An American*, (referat).

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ *Anti-Semitism in American History*, ed. D. Gerber, Urbana 1986.

o tym, czy podtrzymuje się tradycję ojczystą, decydował osobiście każdy imigrant. Należy dodać, iż Baron szedł wtedy niejako pod prąd, stawiając na podtrzymywanie ciągłości kulturowej w dekadach, gdy spadek masowej imigracji (po wprowadzeniu restrykcji migracyjnych po I wojnie światowej) spowodował nasilenie tendencji amerykanizacyjnych wśród wcześniejszych przybyszów i utrudniał działania wspólnotowe w poszczególnych grupach etnicznych. Renesans etniczności (*white ethnic revival*) nastąpił dopiero w latach 70. i uczonego można uznać za jego prekursora. Na przykład wykorzystał okazję, by czynnie promować studia nad dziejami amerykańskich Żydów i w latach 1953-1955 stał na czele American Jewish Historical Society.

Doceniając warunki, jakie otrzymał w tym kraju, uczony interesował się amerykańskim życiem politycznym i zabierał głos w sprawach, które uważał za kluczowe. Przestrzegał zarówno przed Nową Lewicą, jak również przed maccartyzmem²⁷. Jednocześnie zwracał uwagę na problemy wynikające z rasizmu w USA i z jednej strony popierał dążenia mniejszości rasowych do równouprawnienia, a z drugiej jako historyk uświadamiał czytelnikom, że wykluczenie tych mniejszości stanowiło ważny element procesu budowy amerykańskiej wspólnoty narodowej²⁸.

Patrząc z zewnątrz, należy odnotować, że stworzył rodzinę, która zgodnie z amerykańskimi ideałami osiągnęła sukces życiowy w kategoriach zawodowych, materialnych oraz towarzyskich. Jednocześnie, jak zaznaczono wcześniej, Salo Baron czuł się silnie związany ze środowiskiem amerykańskich Żydów i uważał za swój obowiązek występować publicznie w jego imieniu. Tradycja żydowska była też obecna w jego życiu prywatnym. Rodzina wprawdzie nie należała formalnie do żadnej gminy judaistycznej w Nowym Jorku, ale utożsamiała się z judaizmem, a córki uczyły się języka hebrajskiego²⁹. Na domu w Connecticut uczony umieścił napis w języku hebrajskim³⁰. Trzeba dodać, że pracę, w której wyłożył jedną ze swych głównych tez odnośnie do potrzeby nowej perspektywy badawczej w budowaniu narracji na temat dziejów żydowskich, Salomon Baron opublikował w piśmie „Jewish World”³¹. Na tych samych łamach Horace Kallen przedstawił po raz pierwszy koncepcję pluralizmu kulturowego. Wedle innych relacji chodzi o żydowski periodyk „Menorah Journal”³².

²⁷ B. Wenger, *op. cit.*

²⁸ E. Goldstein, *Jews, Race, and the Price of Admission. Salo Baron's Concept of Emancipation in the American Context*, (referat).

²⁹ S. Tancer, *op. cit.*

³⁰ B. Wenger, *op. cit.*

³¹ A. Polonsky, *op. cit.*

³² M. Stanisławski, *op. cit.*

DOROBEK NAUKOWY I SPUŚCIZNA

Pierwsze artykuły Salo Barona pochodzą z roku 1912, a zatem z okresu gimnazjalnego. Ostatnia jego książka została napisana w 1986 roku. Twórczość naszego bohatera obejmuje zatem 74 lata. Została zapoczątkowana w Tarnowie, kontynuowana była w Wiedniu, ale najważniejsze prace powstały oczywiście w amerykańskim okresie jego życia.

Salo Baron miał ambicję napisania na nowo historii Żydów, od starożytności po wiek XX, po to, by przedstawić ją z nieuwzględnionej dotąd perspektywy. Klasyczne dzieła z tej dziedziny traktował jako jednostronne, nazbyt skupione na wydarzeniach dramatycznych (prześladowania) i jednocześnie nadmiernie podkreślające wpływ Żydów na kulturę otoczenia, w którym zamieszkiwali³³. To drugie Baron określał jako zbyt dużą apologię, to pierwsze jako uprawianie historii w stylu *lacrimoso*. Kategorycznie odrzucał jedno i drugie. Postulat odejścia od narracji w stylu *lacrimoso* stał się głównym motywem jego interpretacji żydowskich dziejów. Uważał, że dominacja tego stylu nie służy dobrze żydowskiej wspólnoty³⁴. Sam wolał skupiać się na tym, jak Żydzi aktywnie i świadomie kształtowali swój los. Na przykład migracje Żydów traktował nie jako wynik prześladowań, lecz jako strategię służącą poprawie warunków życiowych³⁵. Ogólnie rzecz biorąc, uważa się, że Baron doprowadził do demistyfikacji kategorii uchodźstwa jako centralnej dla zrozumienia dziejów żydowskich³⁶.

Jego główne dzieło to osiemnastotomowe studium *A Social and Religious History of the Jews* (1952-1983). Choć planował kompendium obejmujące całość żydowskich dziejów, to ze względu na rozmiary zadania zdołał je doprowadzić jedynie do początku epoki nowożytnej. Nigdy nie był dogmatykiem, pomimo zwracania uwagi na ograniczenia, jakie narzuca styl *lacrimoso*; pisząc o zburzeniu II świątyni i ówczesnym zniszczeniu żydowskich struktur, bynajmniej tego stylu nie unikał³⁷. Interesował się całymi dziejami, nie abstrahował od czasów mu bliższych; w swej ostatniej książce Baron wspominał między innymi o rewolucji islamskiej z lat 70. XX wieku.

Tradycyjnej historiografii żydowskiej zarzucał także, że jest pozbawiona szerszego kontekstu. Pisanie o nierównym traktowaniu Żydów w średniowieczu traktował jako nieporozumienie, ponieważ w tej epoce nie istniało pojęcie równości

³³ A. Polonsky, *op. cit.*

³⁴ D. Engel, dyskusja podczas konferencji.

³⁵ A. Polonsky, *op. cit.*

³⁶ R. Chazan, *The Foundations of the Baron Histories*, (referat).

³⁷ M. Goodman, *Jews and Judaism in the Roman World since Baron*, (referat).

społecznej³⁸. Uważał, że pisząc o prześladowaniach Żydów w średniowiecznej Europie, należy koniecznie uwzględnić kontekst społeczny i brać pod uwagę fatalne położenie chłopów. W porównaniu z chłopstwem, zdaniem Barona, Żydzi znajdowali się ówczesnie w lepszej sytuacji.

Zgodnie z prądami intelektualnymi swego czasu (Szkoła Annales) uczony podkreślał rolę czynników demograficznych oraz ekonomicznych. Uważany jest za pioniera demografii w historiografii Żydów. Z kolei przytoczony przykład brania pod uwagę dziejów chłopstwa można uznać za pisanie w duchu historii społecznej, w opozycji do tradycyjnej historiografii skupionej na wydarzeniach politycznych. Zgodnie z duchem Szkoły Annales Salo Baron uważał, że należy badać, jak wyglądało życie codzienne społeczności żydowskich. Chodziło mu o życie pomiędzy dramatycznymi wygnaniami/prześladowaniami, o badanie tego, „co (Żydzi) myśleli, pisali, tworzyli, kupowali, sprzedawali”³⁹. Zarówno w swych pismach, jak również podczas wykładów uczony przedstawiał różne siły kształtujące dzieje Żydów: kulturowe, religijne, społeczne i ekonomiczne.

Jak już zwrócono uwagę, Salo Baron umiał połączyć obowiązki akademickie (również misję intelektualisty) z zaangażowaniem w życie imigracyjnej zbiorowości. Jako jeden z pierwszych dostrzegł, iż w obliczu Zagłady Żydów w Europie głównym skupiskiem żydowskiej diaspory w świecie jest zbiorowość żydowsko-amerykańska w USA⁴⁰. Oznaczało to jego zdaniem szczególną odpowiedzialność amerykańskich Żydów wobec całej diaspory. Ponadto, jak zaznaczono wcześniej, uznał, iż czas najwyższy, by zacząć pisać historię amerykańskich Żydów. W swych pracach na ten temat podkreślał, że w wielu dziedzinach byli oni pionierami i konkludował: „and who is more American than a pionier?”⁴¹. Wskazywał w ten sposób jedną z przyczyn, dla której żydowscy imigranci mogli się dumnie utożsamiać z „nowym krajem”.

Trzechsetną rocznicę żydowskiego osadnictwa w Ameryce Północnej (1654–1954) Salo Baron potraktował jako okazję, by zainteresować szersze kręgi dziejami amerykańskich Żydów. Zorganizował z tej okazji szereg konferencji, podczas których występowali najbardziej znani amerykańscy historycy⁴². Uważa się, że wychował pierwsze pokolenie amerykańsko-żydowskich historyków (*American Jewish historians*). Biorąc pod uwagę utożsamianie się uczonego z USA oraz jego pozycję w amerykańskim środowisku naukowym, Hasia Diner określiła go w swym

³⁸ R. Chazan, *op. cit.*

³⁹ M. Stanisławski, *op. cit.*

⁴⁰ H. Diner, *op. cit.*

⁴¹ *Ibidem.*

⁴² B. Wenger, *op. cit.*

referacie nie jako amerykańskiego Żyda (*American Jew*), lecz jako Amerykanina, który studiował historię Żydów (*American who studied Jewish history*).

Jednocześnie Salo Baron pomijał często kwestie związane z dziejami polskich Żydów. Niejako demonstracyjnie ignorował prace Bałabana. Pisał natomiast o dziejach Żydów rosyjskich, zadając pytanie o to, co spowodowało patologiczną niechęć, wręcz fobię władz carskich na punkcie tej mniejszości⁴³. W ten sposób rozmiął się z badaczami dziejów polskich Żydów, których głównie nurtowało pytanie, czemu w Polsce nie doszło do wykształcenia się poczucia obywatelstwa wśród Żydów. Odpowiedzi na te pytania udzielano, poruszając się między dwoma biegunami: od niechęci społeczeństwa polskiego do integracji Żydów po niechęć samych Żydów do integracji. W tej debacie Baron nie brał udziału.

Obecnie niektórzy historycy przedstawiają odmiennie niż Salo Baron, na przykład inaczej ujmują związki między judaizmem a chrześcijaństwem; kwestionują niektóre dane przytaczane przez niego; dodają nowe wątki badań. Wszyscy jednak przyznają, że był on tym uczonym, który wprowadził historiografię żydowską na nowe tory.

O trwałości dzieła Salo Barona najlepiej świadczy fakt funkcjonowania aktualnie siedmiu katedr judaistyki na Columbia University, w tym jednej ufundowanej na jego cześć. Warto wszystkie je wyliczyć, gdyż świadczą one z jednej strony o tym, iż finansowa elita żydowsko-amerykańska przeznacza znaczne fundusze na cele naukowe oraz edukacyjne, a z drugiej o tym, że dzięki hojnym subwencjom badania judaistyczne rozwijają się i wytwarzają nowe specjalizacje. Katedry te to: Salo Wittmayer Baron Professor of Jewish History, Culture; Yosef H. Yerushalmi Professor of Israel and Jewish Studies; Atran Professor of Yiddish Language, Literature and Culture; Russell and Bettina Knapp Assistant Professor of American Jewish History; Leonard B. Kaye Professor of Hebrew and Comparative Literature; Lucius N. Littauer Professor of Classical Jewish Civilization; Nathan J. Miller Professor of Jewish History.

KONFERENCJA

Konferencja upamiętniająca dorobek Salo Barona nosiła tytuł „From Galicia to New York: Salo W. Baron and His Legacy” i miała miejsce w dniach 26-29 maja 2015 roku. Obrady oraz imprezy towarzyszące odbywały się w Krakowie i Tarnowie, poszczególne sesje zaś w następujących miejscach: Collegium Maius UJ, Muzeum Galicja w Krakowie oraz Muzeum Okręgowe w Tarnowie. Organizatorami wyda-

⁴³ A. Polonsky, *op. cit.*

zenia były ośrodki studiów judaistycznych na Stanowym Uniwersytecie Arizony (The Center for Jewish Studies at Arizona State University – ASU) oraz na Uniwersytecie Jagiellońskim (Instytut Judaistyki UJ). Konferencję objęły patronatem oraz wsparły finansowo prestiżowe fundacje oraz ośrodki badawcze: The Knapp Family Foundation, Salo W. and Jeannette M. Baron Foundation, Taube Center for the Jewish Life and Culture, Institute for Israel and Jewish Studies at Columbia University, Taube Center for Jewish Studies at Stanford University.

Podczas czterech dni odbyło się siedem sesji naukowych, w tym jedna w Tarnowie. Ponadto uczestnicy zwiedzili krakowski Kazimierz oraz odbyli wycieczkę śladami **żydowskich mieszkańców Tarnowa, między innymi odwiedzając** cmentarz żydowski w tym mieście oraz podchodząc pod dom rodziny Baronów na tarnowskim Ryнку.

Większość uczestników konferencji przybyła ze Stanów Zjednoczonych, obok nich referaty wygłaszali badacze polscy oraz historyczka z Austrii. Oprócz historyków, z których część deklarowała, że należy do uczniów Salo Barona, w wydarzeniu wzięła udział kilkunastoosobowa grupa rodziny Baronów, reprezentująca trzy kolejne pokolenia. Shoshana Tancer, córka uczonego, była jedną z inicjatorek zorganizowania konferencji w Polsce. Oprócz niej głównymi organizatorami byli Hava Tirosh-Samuelson, Irving & Miriam Lowe Professor of Modern Judaism, Arizona State University; prof. Edward Dąbrowa, Instytut Judaistyki Uniwersytetu Jagiellońskiego; prof. Michał Galas, Instytut Judaistyki Uniwersytetu Jagiellońskiego; oraz dr Anna Cichopek-Gajraj, School of Historical, Philosophical & Religious Studies, Arizona State University. Uczestnicy obrad reprezentowali prestiżowe uczelnie od Columbia University w Nowym Jorku, poprzez Stanford University, Oxford University, New York University, University of Pennsylvania/Philadelphia, University of Michigan/Ann Arbor, University of Maryland, po znane żydowskie uczelnie w USA: Brandeis University oraz Touro College.

Sześć sesji, które miały miejsce w Krakowie, poświęconych było następującym tematom: historia starożytna i średniowieczna, studia dotyczące Europy Środkowej i Wschodniej, żydowskie studia społeczne (Jewish Social Studies), metodologia żydowskiej historiografii, historia amerykańskich Żydów (American Jewish History) oraz Baron i Galicja. Jedna sesja odbyła się w Tarnowie. W jej trakcie wystąpienie miała córka Salomona Barona – Shoshana Tancer, znana amerykańska prawniczka. Następne referaty w tej sesji służyły przedstawieniu dziejów tarnowskich Żydów. Skupisko to zostało zniszczone podczas II wojny światowej, prawie wszyscy jego członkowie padli ofiarami Holokaustu. Wśród ofiar była najbliższa rodzina Salomona Barona, także jego rodzice.

W czasach, gdy przekracza się granice, które tradycyjnie dzieliły literaturę naukową od literatury pięknej oraz publicystyki, konferencja stanowiła krok

w podobnym kierunku. Była imprezą doskonale łączącą refleksję naukową z rodzinnymi oraz towarzyskimi wspomnieniami, podczas której wspomnienia natury prywatnej rzuciły światło na warunki, w jakich rodziły się naukowe dzieła. Materiały z konferencji ukazały się drukiem w języku angielskim w Wydawnictwie Uniwersytetu Jagiellońskiego.

PODSUMOWANIE – UWAGI OGÓLNE

Badania migracyjne poszatkwane są na analizy dotyczące poszczególnych wspólnot narodowych. Učení skupiają się na ogół na odpływie ludności z własnego kraju i na losach tych konkretnych migrantów w nowym otoczeniu. Jeśli obszar generujący liczne wychodźstwo stanowi pogranicze narodowe, badacze reprezentujący każdą z grup je zamieszkujących interesują się emigracją własnej grupy.

Często skomplikowane stosunki etniczne między tymi grupami są traktowane jako przyczyny wypychające do migracji. Tego typu stwierdzenia formułują przywódcy społeczni oraz politycy, a powtarzają je publicyści. Badacze chętnie wpisują swe obserwacje w tę narrację i nadają jej naukową sankcję. Podkreślając znaczenie napięć międzygrupowych, konstruują wizję wychodźstwa własnej grupy jako procesu wymuszonego przez bliskość nieprzyjaznych sąsiadów. W ten sposób z pola widzenia umykają mechanizmy migracji wspólne dla wszystkich grup w regionie oraz wspólne im przyczyny wypychające do migracji.

Tymczasem najważniejsze przyczyny migracji są od co najmniej dwóch stuleci niezmiennie, należą do nich przede wszystkim chęć poprawy warunków życia (emigracja ekonomiczna) oraz potrzeba samorealizacji. Migranci zarobkowi (ekonomiczni) zdecydowanie przeważają liczebnie, dlatego potrzeba samorealizacji zostaje często przeoczona przez badaczy.

Pisząc o emigracji własnej grupy, badacze podkreślają jej awans społeczny w nowym otoczeniu, szczególnie dużo uwagi poświęcając jednostkom najwybitniejszym, z którymi można się dumnie utożsamiać. Sukces przedstawicieli innej grupy nie budzi zainteresowania, nawet jeśli jest to grupa sąsiednia zarówno w „starym”, jak również w „nowym świecie”. Wspólnota losów grupowych ponad dzielącymi je granicami rzadko jest dostrzegana, a nawet jeśli jest, to nie budzi głębszych refleksji.

PROGRAM KONFERENCJI

From Galicia to New York: Salo W. Baron and His Legacy **26-29 maja 2015 – Kraków i Tarnów**

The Center for Jewish Studies at Arizona State University (ASU)
Instytut Judaistyki Uniwersytetu Jagiellońskiego

Introduction

Salo Baron at the Jagiellonian University

Edyta Gawron, Jagiellonian University

Keynote Address

Bib. Jea.

Salo Baron's Legacy and Polish-Jewish History Today

Antony Polonsky, Brandeis University

Session 1: Ancient and Medieval History

chair: Hava Tirosh-Samuelson, Arizona State University

S. W. Baron's Views on History of Ancient Israel. The Hasmonean Period

Edward Dąbrowa, Jagiellonian University

Jews and Judaism in the Roman World since Baron

Martin Goodman, Oxford University – Wolfson College

The Foundations of the Baron Histories

Robert Chazan, New York University

[referat odczytany przez Davida Engela]

Session 2: Eastern and Central European Studies

chair: Edward Dąbrowa, Jagiellonian University

Better Diaspora? S. W. Baron on Polish-Lithuanian Jewry

Adam Kaźmierczyk, Jagiellonian University

Polish Jewry in Research and Activities of Salo W. Baron and His Pupil Abraham Gordon Duker

Michał Galas, Jagiellonian University

Session 3: Jewish Social Studies

chair: Anna Cichopek-Gajraj, Arizona State University

Salo Baron on the Transformative Power of Early Capitalism

Todd Endelman, University of Michigan, emeritus

The Victory of Emancipation: Salo Baron on the Postwar „Jewish Question”

Gil Rubin, Columbia University

Session 4: The Methodology of Jewish Historiography

chair: Michał Galas, Jagiellonian University

The Landscape of Jewish Studies in the 1930s and 1940s. Gleanings from Salo W. Baron's Correspondence

Zachary Baker, Stanford University

Rescue Efforts of Salo W. Baron for His Austrian Students and Colleagues after March 1938

Evelyn Adunka, Independent Scholar

Baron and Poland. The Limits of Influence

David Engel, New York University

Session 5: American Jewish History

chair: Edyta Gawron, Jagiellonian University

Salo Baron. An American

Hasia Diner, New York University

Jews, Race, and the Price of Admission. Salo Baron's Concept of Emancipation in the American Context

Eric Goldstein, Emory University

Salo Baron and the Vitality of American Jewry

Beth Wenger, University of Pennsylvania

Session 6: Baron and Galicia

chair: Anna Cichopek-Gajraj, Arizona State University

Being Jewish in Fin de Siecle Galicia. Legacies, Opportunities, Loyalties

Rachel Manekin, University of Maryland

A Zionist Who Spoke Hebrew. Salo Baron in Vienna

Marsha Rozenblit, University of Maryland

Salo Baron and the Jewish Historiography in Galicia

Natalia Aleksion, Touro College

On the Baron Family in Tarnów
The City Hall – Ratusz | Rynek 1, Tarnów

chair: Michał Galas, Jagiellonian University

The Baron Family. A Personal Perspective
Shoshana Tancer, Daughter of Salo W. Baron

Jews in Tarnów. An Outline
Janusz Koziół, Regional Museum in Tarnów

Salo W. Baron Family from the Perspectives of Tombstone Inscriptions
Leszek Hońdo, Jagiellonian University
[referat odczytany przez Michała Galasa]

Zvi Ankori and the Baron Family
Adam Bartosz, Regional Museum in Tarnów

PRACE SALOMONA W. BARONA (WYBÓR)

- S. W. Baron, *Die Judenfrage auf dem Wiener Kongress, auf Grund von zum Teil ungedruckten Quellen*; hrsg. mit Unterstützung der Historischen Kommission der Israelitischen Kultusgemeinde in Wien, Wien & Berlin: R. Löwit, 1920.
- S. W. Baron, *Ancient and Medieval Jewish History*, edited and with a foreword by L. A. Feldman, New Brunswick, N. J.: Rutgers University Press 1972.
- S. W. Baron, *History and Jewish Historians; Essays and Addresses*, essays and addresses compiled with a foreword by A. Hertzberg and L. A. Feldman, Philadelphia: Jewish Publication Society of America 1964.
- S. W. Baron, *Ethnic Minority rights: Some Older and Newer Trends*, Oxford: Oxford Centre for Postgraduate Hebrew Studies 1985.
- S. W. Baron, *The Jewish Community: its History and Structure to the American Revolution*, Westport, Conn., Greenwood Press 1942, 1972.
- S. W. Baron, *Modern Nationalism and Religion*, Freeport, N. Y.: Books for Libraries Press 1947, 1960, 1971.
- S. W. and J. Baron, *Palestinian Messengers in America, 1849-79: [A Record of Four Journeys]* New York: Arno Press 1977.
- S. W. Baron, *The Russian Jew Under Tsars and Soviets*, New York: Macmillan [1964], New York: Schocken Books 1976, 1987.
- S. W. Baron, *A Social and Religious History of the Jews*. Index to volumes I-VII, New York: Columbia University Press 1960.
- S. W. Baron, *A Social and Religious History of the Jews*. Index to volumes ix-xviii, chronology by R. Harris, New York: Columbia University Press 1993.
- S. W. Baron, *Steeled by Adversity; Essays and Addresses on American Jewish Life*, edited by J. Meisel Baron, Philadelphia: Jewish Publication Society of America 1971.

S. W. Baron et al., *Great Ages and Ideas of the Jewish People*, edited, with an introduction, by L. W. Schwarz, New York: Modern Library 1956, 1983.

BIBLIOGRAFIA

Opracowania

- Ankori Z., *Chestnuts of Yesteryear. A Jewish Odyssey*, Jerusalem–New York: Gefen 2003.
 Bańburski K., Bogacz J., Koziół J., *Żydzi w Tarnowie. Świat, którego nie ma*, Tarnów: Muzeum Okręgowe w Tarnowie 2003.
 Bartosz A., *Tarnowskie judaica*, Warszawa: Kraj 1992.
 Gerber D. (red.), *Anti-Semitism in American History*, Urbana: University of Illinois 1986.

Materiały internetowe

- Bartosz A., *Szlak Żydów tarnowskich*, [online] Jewish Telegraphic Agency, *Columbia University Seeks Professor to Occupy Jewish Chair*, 22 VIII 1929, [online] <http://www.jta.org/1929/08/22/archive/columbia-university-seeks-professor-to-occupy-jewish-chair>.
Jewish Historian Yosef Yerushalmi Receives Honor at Sorbonne, [online] <http://ypsa.yale.edu/academics/faculty-research-grants/biographies-salo-wittmayer-baron-and-jean-nette-meisel-baron>.
 Stanisławski M., *Salo Wittmayer Baron Demystifying Jewish History*, [w:] *Living Legacies at Columbia*, eds. W. T. De Bary [et al.], New York: Columbia University Press 2006, s. 397–403, [online] <http://www.columbia.edu/cu/alumni/Magazine/Winter2005/11baron.html>.
 Tańska O., *Żydowskie miasto Tarnów*, [online] <http://www.racjonalista.pl/kk.php/s,5592/k,2>.

- <http://www.muzeum.tarnow.pl/artikul.php?id=52&ctyp=5>.
http://c250.columbia.edu/c250_celebrates/remarkable_columbians/salo_wittmayer_baron.
<http://www.iijs.columbia.edu/iijs-history/> The Institute for Israel and Jewish Studies.
http://www.columbia.edu/cu/record/archives/vol28/vol28_iss9/Pg2-2809.pdf.
http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/judaica/ejud_0002_0003_0_02078.html.
<http://www.nissenbaum.pl/pl/tarnow.html>.
<http://www.it.tarnow.pl/index.php/pol/Atrakcje/TARNOW/Zabytki-i-atrakcje/Zydowski-Tarnow>.
<http://www.sztetl.org.pl/pl/article/tarnow/5,historia>.